

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

УДК 1(091):159.9.016

DOI <https://doi.org/10.30970/2078-6999.2019.24-6>

КОНЦЕПТ «СУБ'ЄКТИВАЦІЯ» У ПРАЦІ М. ФУКО «ПЛЕКАННЯ СЕБЕ»

Надія Гапон

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна
e-mail: haronnp@gmail.com*

У своїй праці «Плекання себе» М. Фуко присвячує увагу стародавнім грекам, їхньому способу суб'єктивації. М. Фуко показує, що стародавні греки за допомогою центрації сили влади на собі, скерування цієї сили на себе винаходять суб'єктивацію. Така центрація не є ані царинною кодифікованих правил знання, ані царинною примусових формальних правил влади. Це певною мірою неформальні правила, що зумовлюють ставлення до себе. Досконалим визнається той, хто вміє здійснювати владу над самим собою – у цьому полягає сутність суб'єктивації античного індивіда. Як показав Фуко у своїй праці, зміни у матримоніальній практиці та політичній ситуації призводять до трансформацій тих умов, у яких стверджувалася традиційна етика чоловічого самовладання. Саме практика влади над собою була гарантом поміркованого застосування двох інших типів влади: пануванням у родині й соціальним (політичним) пануванням в умовах тодішнього суспільства. Панування у системі, об'єктами якого є дружина і домочадці, потребувало закріплення, а тому врівноваженості за допомогою принципу чоловічого панування над собою. Саме через етичний принцип чоловічої моралі можна було затвердити свою перевагу над іншими. Концепт «суб'єктивації» дозволяє Фуко уявити процес становлення суб'єкта як вільного та відповідального індивіда, деякого складного механізму, який реалізується в просторі взаємодії з Іншим. Фуко показує інше, відмінне від традиційного трактування формування суб'єктивності, як становлення самосвідомості, зрілої рефлексії. Автор вважає, що становлення суб'єктивності є процесом рефлексивно-пізнавальним, однак детермінованим не стільки силою власного розуму індивіда, скільки соціальною практикою індивіда. З цієї точки зору суб'єктивність можна розглядати як точку прикладання практик і технік влади. Суб'єктивністю володіє той індивід, який визнає себе (через процедури ідентифікації та самоототожнення) як суб'єкта тієї чи іншої практики.

Ключові слова: суб'єктивація, античність, текст, знання, влада, дискурс.

Завдяки своїм оригінальним ідеям у творі «Плекання себе» (1984) М. Фуко увійшов у класичні погляди на суб'єктифікацію чоловічого суб'єкта. Він показав античний час як важливий період історії чоловічої суб'єктивності. Античні тексти відображали проблематику становлення чоловічого суб'єкта, зміни його еротичної етики та ставлення до жіночого у мінливому світі соціальної, економічної, політичної взаємопереплетеності чинників. Філософські дискурси того часу, з одного боку, відображали занепад старої змістовності чоловічої суб'єктивності, з іншого, вбачали її перспективи через творення культури себе «у складному просторі боротьби за владні стосунки у приватному та суспільному житті» [4, с. 23].

Проблематика влади зазвичай конотується із законом та заборонаю, примусом, придушенням. Однак для Фуко важливо було простежити «владу» у її позитивних

механізмах та ефектах. Автори часто розглядали її у той спосіб, коли юридична модель тяжіла над аналітикою влади й надавала повного привілею формі закону. Фуко надихнувся написати історію сексуальності, яка впорядковувалася не ідеєю влади-підпорядкування, влади-цензури, а ідеєю влади-знання, влади-спонукання. Нова «аналітика влади», згідно з Фуко, повинна містити розрізнення двох форм влади. Традиційно досліджувалася форма влади, яка пов'язана з державою та її апаратом. Незауваженою формою влади залишалися взаємини, які реалізовували себе на рівні соціальних та родинних стосунків, але були, так чи інакше, пронизані капілярами влади. Фуко проаналізував ці мережі владних взаємин, де конструюється суб'єкт влади. У владних взаєминах «сексуальність» є важливим чинником, який увиразнює рівень соціального та економічного статусу, соціальної зрілості, самоопанування, самоконтролю, загалом, здатності бути владою. Цей здійснений вид аналізу владних взаємин Мішелем Фуко будуть згодом називати «мікрофізикою» влади.

За останні роки низка авторів зверталася до творів Фуко, його відкриттів особливостей суб'єктивації в античному дискурсі. Так, П. Вен окреслює творчість та особистість філософа, Ж. Бодрійар намагається переосмислити базові концепти дослідження Фуко – владу, сексуальність, виробництво [1]. Ф. Гро розглядає германевтику суб'єкта у поглядах Фуко, С. Голенков виокремлює зовнішні та внутрішні аспекти суб'єктивації, А.А. Перцева зауважує історичність концепту «суб'єктивації», А.В. Д'яков аналізує культурно-історичну добу післявоєнної Європи, її культурно-політичні виклики, на які своєю творчістю реагував Фуко. Філософ І.М. Мочалова аналізує зверненість Фуко до греко-римської культури, розуміння французьким мислителем значення античної думки та її місця в історії західної філософії. До різноманітних концептуальних знахідок Фуко зверталися вітчизняні дослідники Р. Дробот, Р.І. Зекрист, М. Карповець, К.І. Карпенко, Л.П. Комісар, Л.І. Мельничук та інші.

Метою нашої розвідки є – розглянути концепт «суб'єктивації» М. Фуко у творі «Плекання себе» (1984), проаналізувати особливості чоловічої суб'єктивації у зв'язці понять влада та сексуальність.

У творчості Фуко виокремлюють два етапи: перший етап (1960–70-ті рр.) присвячений вивченню генеалогії систем влади-знання, влади-насильства; другий етап (1980-х рр.) присвячений розгляду поняття «суб'єкта», «сексуальності» та тісно пов'язаним з нею поняттям влади, етики, моралі, свободи. Так, зокрема, його твір «Плекання себе» повертає нас до культури античності, є «генеалогією» того, як людина сама конструє себе суб'єктом. М. Фуко був приречений вивчати античну філософію, він добре знав мови, читав в оригіналі твори античних авторів. Він багато займався історією філософії, гегелівським прочитанням античної філософії з його увагою до онтологічної проблематики та діалектики. Праці Ніцше посилили у Фуко бажання провадити власні дослідження. Фуко не вважав себе істориком філософії, він звертався до античної філософії, щоб ліпше збагнути сучасність, зокрема, дати відповіді на запитання про взаємини між суб'єктом та істиною, владою та суб'єктом.

Твір «Плекання себе» Фуко розпочинає, як сам зізнається, з «досить дивного тексту» [4, с. 6], з «Сонника» Артемідора (II ст.н.е). Посилання на античну працю Артемідора із Ефеса «Онїрокритики», присвячену тлумаченню снів, містять переважно усі серйозні сучасні наукові дослідження з проблематики снобачень. Особливу увагу до «Сонника» Артемідора виявляють представники аналітичної психології, зокрема, юнгівського напрямку.

Що є спільного між способом юнгівської інтерпретації снобачень у сучасних дослідників та артемідорівим тлумаченням снів? Сполучною тканиною для інтерпретації снобачень є ідея колективного несвідомого. Снобачення багаті на архетипну символіку, яку презентує сновидець на рівні своєї індивідуальної психіки. Іншими словами, розглядаючи

за допомогою *методу тлумачення снів* психіку конкретного індивіда, завжди можна віднайти як прадавні архетипні образи, так і *відгомін сучасних соціальних обставин, сімейних та міжособистісних подій*. Сучасні дослідники снобачень усвідомили, що побачене суб'єктом у сні залежить від вихідних настанов інтерпретатора стосовно природи «реальності». Існують лише два епістемологічні напрями «впізнання» чого-небудь: конфронтуюче суб'єктно-об'єктне знання і співучасливе «містичне» знання цілого, частиною якого є «опізнавач», інтерпретатор. У цьому сенсі принципи артемідорової інтерпретації відображають типові установки щодо природи *чоловічої суб'єктивності*. Думки автора «Сонника» є частиною цілісних поглядів стосовно типових для античності колективних уявлень про поведінкові стандарти чоловічої поведінки, суб'єктивності. Адже відомо, що архетип – первісна подія, яка задає деяку культурну ситуацію на багато сторіч наперед.

«Сонник» Артемідора дає змогу Фуко побачити загально визнані системи оцінкових значень, оскільки утворює поширені пересічні манери мислення стосовно владних взаємин (у соціумі, в родині). Типовим спостерігачем своїх снів, до якого звертається Артемідор, є «звичайна» людина, яка має сім'ю, достаток, часто ремесло, слугів та рабів. І найчастіше – це заклопотана здоров'ям, життям та смертю близьких, успіхом свого підприємства, збагаченням чи поневірянням, одруженням своїх дітей, обов'язками в полісі. Текст Артемідора є показовим для вивчення «способу життя та типу піклувань, притаманних звичайним людям», – пише Фуко [4, с. 24]. Проте ця «звичайна людина», яка є типовим спостерігачем своїх снів, – *чоловік*. Артемідорова інтерпретація еротичних снів постійно виявляє, як зауважує Фуко, означення *соціального*. Мішель Фуко не обминає того факту, що в мові чітко виражена спорідненість *сексуального й економічного* змісту низки слів. Тому сон в Артемідора осягається на зразок соціально-економічної сцени.

Простеження шляху Артемідорового аналізу дало змогу Фуко побачити, що тлумачення еротичних снів у термінах соціальних успіхів, невдач, досягнень і провалів, припускає певну єдиносутність обох сфер. Виявляється це на двох рівнях: там, де елементи сновидіння будуються як матеріал для аналізу, а також на рівні принципів, що дають змогу наділяти «прогностичною цінністю ці елементи» [4, с. 30]. Вихідний матеріал інтерпретації (еротична поведінка) і змістовне осереддя сну сприймаються безпосередньо всередині соціальної сценіграфії. Це бінарні поняття – перевага (залежність, домінування та підпорядкування, успіх/поразка тощо). Чоловіче, сутнісне завжди співвідноситься з першим поняттям бінарної опозиції, жіноче – з другим.

Статеву поведінку в античності розглядали як залежність від соціального та економічного статусу. Фуко зауважує, що «більшою мірою, ніж ті або інші варіанти, що могли б виникнути внаслідок різноманітних вчинків або супутніх їм відчуттів, значно більшою мірою, ніж всілякі картини, що можуть постати у сновидіннях, увагу Артемідора в процесі аналізу притягають елементи статевої відносин саме як гри «стратегічної» (*домінування / підпорядкування*) й «економічної» (*прибуток / витрата*) [3, с. 30].

Артемідор, інтерпретуючи еротичні сні в їхньому прогностичному значенні, у процесі аналізу розкладає сновидіння на елементи соціального характеру (персонажі й акти), а також кваліфікує їх залежно від засобу, за допомогою якого суб'єкт сновидного акту підтримує становище суб'єкта сну як соціального суб'єкта. Сон кваліфікуватиметься як хороший, коли сновидець (чоловік) зберігає на онейричній (від гр. *oneiros* – сон) сцені свою роль соціального актора. Сновидним «прогнозуванням» виявляється становище сновидця як суб'єкта діяльності: активне або пасивне, чільне або підкорене, вигрешне або програшне, вигідне або не вигідне. Мала драматургія «володіння» та «підпорядкування» іншого у сексуальному сні «проорокує» спосіб буття, який підготувала чоловічому суб'єктові його доля.

Архетип анімусу, як доленосного образу для чоловічої суб'єктивності і суб'єктності розглядається у праці Фрейда [2], присвяченій снобаченням. Юнгівські міркування про суб'єктність добре ілюструє цитата: «... якщо наші снобачення відтворюють певні ідеї, то ці ідеї є насамперед нашими ідеями, у структурі яких розгортається наше цілісне буття. Вони виступають як суб'єктивні чинники, групуючись точнісінько, як у снобаченні, і виражаючи те чи інше значення не за зовнішніми причинами, а за глибокими інтимними підказками власного психічного. Вся робота снобачення, по суті, суб'єктивна, і снобачення – це театр, в якому сновидець виявляється сценою, актором, суфлером, режисером, автором, публікою і критиком. Ця проста істина утворює основу для розуміння змісту снобачення, яке я назвав тлумаченням на суб'єктивному рівні. Таке тлумачення розглядає всі персонажі снобачення як персонафіковані риси власної особистості сновидця» [6, с. 157].

Свого часу Фрейд зазначив, що снобачення – це «королівська дорога» до індивідуального несвідомого. Американський аналітик-постюнганець Дж. Гіллман уточнив, що це «дорога із двостороннім рухом» [5, с. 17]. Снобачення ґрунтується на уявленнях і архетипах колективного (групового) несвідомого. Саме Юнг до техніки інтерпретації снів додав ампліфікацію (дослівно – «розповсюдження, розширення») із міту, історії та іншого культурного матеріалу. Це дало змогу йому забезпечити ширший контекст в інтерпретації образної тканини снобачення і вивчати як приховані, так і маніфестні значення.

Перші два сторіччя епохи Імперії, які позначили текст Артемідора, на думку Мішеля Фуко, були часом, впродовж якого спостерігався повільний розвиток мистецтва життя (під знаком плекання себе), який поширився на нечисленні, елітні чоловічі групи. Немає вікових обмежень для занять самим собою. Але існує *вибірковість статі*, плекати себе повинні аж ніяк не жінки, це винятково чоловічі турботи – юнаків, мужів, старців. Чоловічий час не повинен марнуватися даремно – це дотримання режиму здоров'я, фізичні вправи, медитації, читання, нотатки прочитаного чи почутого у бесідах. Навколо *плекання себе-як-чоловічого-завдання* з новою силою розвивається усна та письмова творчість, чоловіча філософсько-літературна та мистецька діяльність. Тут підходимо до одного із важливих для аналізу пунктів чоловічої діяльності – спрямованості на себе. Вона постає не самотньою чоловічою вправою, а справжньою *соціальною практикою посилення чоловічого домінування у філософії, літературі, мистецтві тощо*. Плекання себе набуває форми практик у більш чи менш чоловічих інституціоналізованих структурах (наприклад, у неопітагорейських спільнотах або епікурейських групах), де кожний із прогресивних повинен скеровувати інших.

Як показав Фуко у своїй праці, зміни у матримоніальній практиці та політичній ситуації призводять до трансформацій тих умов, у яких стверджувалася традиційна етика чоловічого самовладання. Саме *практика влади над собою* була гарантом поміркованого застосування двох інших типів влади: *пануванням у родині й соціальним (політичним) пануванням* в умовах тодішнього суспільства. Панування у системі, об'єктами якого є дружина і домочадці, потребувало закріплення, а тому врівноваженості за допомогою принципу чоловічого панування над собою. Саме через етичний принцип чоловічої моралі можна було затвердити свою перевагу над іншими. Згодом потреба у певній рівновазі між нерівністю та обопільністю у матримоніальному житті породила певне роз'єднання влади над собою та влади над іншими у суспільному, громадському та політичному житті.

Значення, якого в еллінську добу надавали культурі себе, що досягає апогею на початку імператорської доби, показує цю волю до перероблення чоловічої етики самовладання. Уявлення про статеvu поведінку, використання задовольень, які безпосередньо пов'язані із соціально-економічними величинами, а також із трьома формами панування (над собою, над домашніми та над іншими), модифікуються часом. Індивідуалістське

занурення в себе, про яке засвідчують античні тексти пізнього періоду, можна тлумачити як кризу чоловічої суб'єктивації: про ускладнення засобів, за допомогою яких чоловічий суб'єкт може формувати себе як морального суб'єкта своєї поведінки, та про зусилля, щоб віднайти в роботі над собою те, що дозволить йому підпорядкуватись соціальним правилам та надати сенс своєму існуванню.

«Можна припустити, – пише Фуко, – що від того моменту, як нові умови політичного життя модифікували співвідношення між становищем, обов'язками, владою та повинністю, постали два супротивних явища. Вони й були у всій своїй суперечності встановлені на початку імператорської епохи. З одного боку, відзначається акцентуація всього, що дало змогу індивідуалізові зафіксувати свою самототожність... за допомогою доступного набору знаків та свідчень: постави, одягу, житла, виявів великодушності та щедрости ... Але ми знаходимо й протилежну тенденцію, що вимагає фіксувати те, чим ти є: тут йдеться про творення та визнання себе суб'єктом своїх дій» [4, с. 80–81]. Статус особі надає влада, вільна особа користується наданими привілеями статусу, проте важливим для особи залишається завдання самостійного творення себе через турботу про розум, судження, тіло.

Еллінська та римська думка надавала темі *повернення до себе*, так само як і темі *уваги до себе*, великого значення, яке часто інтерпретували як альтернативу *громадської діяльності та політичної активності*. «У деяких філософів, – як зауважує Фуко, – трапляється порада відвернутися від суспільних занять та пов'язаних із ними турбот і пристрастей. Але насправді принципова лінія розподілу вибору проходить не поміж участю або ухиленням від політичного життя [4, с. 53]. Чоловіча культура себе пропонує свої вартості та практики зовсім не для того, щоб створити протизвагу активного життя. Навпаки, М. Фуко припускає, що вона намагається висунути «принцип ставлення до себе», що дасть змогу зафіксувати умови, за яких політична діяльність, тягар влади виявляться можливими або неможливими, внутрішньо прийнятими чи зовнішньо необхідними [4, с. 64].

З погляду ставлення до себе чоловічого суб'єкта початку імператорської доби, соціальні та політичні ідентифікації мають сенс як показники способу життя, як зовнішні, штучні, позбавлені підвалин знаки. Свою мораль кожен створює собі сам, а заняття вважає випадком. Тому, згідно з цим законом, чоловічий суб'єкт повинен вирішувати чи зберігати й надалі свою посаду, чи потрібно зректися її. Мова тут не стільки про прагнення звести загальний занепад політичної діяльності до моралі відходу в себе, скільки про *спробу виробити нову стилістику поведінки та тіла*, що дала б змогу «формувати себе як морального суб'єкта власної соціальної, громадської та політичної активності, з урахуванням всього розмаїття форм, що така діяльність може приймати, та тієї міри дистанційованості, що буде прийнятно» [4, с. 89].

Як зазначає М Фуко, в античній «моралі чоловіків для чоловіків» формування себе як морального суб'єкта полягає у тому, щоби «побудувати з себе для самого себе структуру мужности» [3, с. 94]. Зовнішня стилізація чоловічого тіла в напрямі фемінного викликала відразу стародавніх греків. Діоген гнівався, коли бачив молодика з ознаками жіночості – в'ялість, зніженість, відмова від активних видів спорту, схильність до парфумів та прикрас, млявість [3, с. 97]. Фуко зауважує, що позначає неопановане і нестримне ставлення до власного тіла. Чоловік, який є «недостатнім господарем своїх бажань» – незалежно від вибору об'єкта (жінки, хлопчика, раба), – вважається «жіночим». Для давніх греків протиставлення між *активністю та пасивністю* було основним і окреслювало сферу тілесного поведіння так само, як сферу моральних стосунків. Чоловічий суб'єкт залишається суб'єктом у стосунках із особами власної чи протилежної статі, і ніхто не подумає «запідозрити його у «жіночості», якщо він займає активну позицію у статевій поведінці та активний

у моральному опануванні себе. Чоловіка, який не був господарем своїх бажань, незалежно від вибору об'єкта, сприймали в старогрецькому світі «жіночим».

Відмітимо ще одну важливу деталь специфіки технології чоловічого тіла давньої епохи. Для цього звернемося до слів Фуко, які, на перший погляд, видаються парадоксальними. Він зауважує, що для грецького юнака значущість збереження доброго імені не є такою турботою, як це було пізніше для європейської дівчини задля її майбутнього одруження. Яку ж специфіку вжитку матиме збереження доброго імені для грецького юнака? Це передовсім стосується його статусу, його становища в полісі, його майбутнього. Адже та посада, яку він зможе займати у місті, визначається саме тепер, залежно від гідної чи негідної манери поведінки у полісі, від урахування або ігнорування доброї поради наставника. «Піклуватися про бездоганність своєї поведінки, коли ти ще зовсім юний, і підтримувати честь молодших, коли досягаєш більш зрілого віку – ось дві необхідні речі» [3, с. 209]. *Саме це виступає з'єднувальною ланкою у чоловічих взаємовідносинах, етикою чоловічої солідарності в побудові нового чоловічого тіла – громадського та політичного суб'єкта.* У цьому полягає сенс політики тілесності з часів класичної античності аж до перших сторіч християнства, яку дослідив Мішель Фуко. «Тепер, мені здається, можна краще побачити, як, іноді наосліп і через ті послідовні різноманітні фрагменти, я проникав у історію істини: проаналізувати не поведінку чи ідею, не суспільство та його «ідеології», а проблематизації, через які істота постає перед собою такою, яка може і повинна бути мислячою, та практики, через які вона формується» [3, с. 28].

Отже, зверненість до дискурсивної практики античності, її різних текстових періодів доволі розпоширена авторська настанова у сучасних наукових дослідженнях. У творі «Плекання себе» М. Фуко відкриває, що моральні роздуми античності щодо статевої поведінки не спрямовані на кодування, герменевтику суб'єкта, а на стилістику стосунків та естетику існування. Поведінка *чоловічої статі* – це вправа *свободи*, яка набуває форми в самоопануванні, яка сприяє успіхові панування та влади над іншими у соціально-політичній сферах. Через подібне стилізування індивідуальності відкривається новий рівень *усвідомлення себе як активного суб'єкта суспільних відносин*. Як показав Фуко у своїй праці, зміни у матримоніальній практиці та політичній ситуації призводять до трансформацій тих умов, у яких стверджувалася традиційна етика чоловічого самовладання. Саме *практика влади над собою* була гарантом поміркованого застосування двох інших типів влади: *пануванням у родині й соціальним (політичним) пануванням* в умовах тодішнього суспільства. Панування у системі, об'єктами якого є дружина і домочадці, потребувало закріплення, а тому врівноваженості за допомогою принципу чоловічого панування над собою. Саме через етичний принцип чоловічої моралі можна було затвердити свою перевагу над іншими.

Список використаної літератури

1. Бодрийяр Ж. Забыть Фуко ; перевод. с фр. Д. Калугина. Санкт-Петербург : Изд-во «Владимир Даль», 2000. 96 с.
2. Фрейд З. Толкование сновидений; исполн. Б.Г. Херсонский ; с нем. пер. Я.М. Коган. Киев : Здоров'я, 1991. 384 с.
3. Фуко М. Історія сексуальності. Т. 2. Інструмент насолоди. ; перекл. з фр. І. Донченка. Харків : Око, 1999. 288 с.
4. Фуко М. Історія сексуальності. Т. 3. Плекання себе ; перекл. з фр. І. Донченка. Харків : Око, 2000. 264 с.
5. Хиллман Дж. Архитипическая психология. Санкт-Петербург : Б.С.К., 1996. 157 с.
6. Холл Дж. Юнгианское толкование сновидений. Санкт-Петербург : Б.С.К., 1996. 168 с.
7. Юнг К.Г. Воспоминания, сновидения, размышления ; пер. с нем. И. Булкина. Киев : AirLand, 1994. 405 с.

**THE CONCEPT OF “SUBJECTIVATION”
IN MICHEL FOUCAULT’S WORK “THE CARE OF THE SELF”**

Nadiya Hapon

*Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska str, 1, Lviv, 79000, Ukraine
e-mail: haponnp@gmail.com*

M. Foucault pays attention to the ancient Greeks and their method of subjection in his work “The Care of the Self”. Philosopher shows that the ancient Greeks, through the centralization of the power on themselves, invent subjectivation. Such centralization is neither the realm of codified rules of knowledge, nor the compulsory formal rules of power. These are, to some extent, informal rules that govern oneself. The one is recognized perfect by one who is able to exercise power over himself – this is the essence of the subjectivation of the ancient individual. As Foucault showed in his work, changes in matrimonial practice and the political situation lead to the transformation of the conditions in which the traditional ethics of male self-control were affirmed. It is the practice of power over itself that guarantees the moderate use of two other types of power: domination in the family and social (political) domination in the conditions of the society. Domination in the system, in which the wife and the households are the objects, required fixing by the principle of male domination over themselves. Through the ethical principle of male morality one could assert one’s superiority over others. The term “subjectivation” allows Foucault to imagine the process of becoming a subject, as a free and responsible individual, some complex mechanism that is realized in the space of interaction with the Other. Foucault shows something different from the traditional interpretation of the formation of subjectivity, as the formation of self-consciousness, mature reflection. On great material he shows that the formation of subjectivity is a reflexive-cognitive process, but determined not only by the power of the individual’s own mind, but by the social practice in which he is involved. From this point of view, subjectivity can be seen as the point of application of practices and techniques of power. The subjectivity is possessed by the individual who recognizes himself / herself (through identification and self-identification procedures) as the subject of a particular practice.

Key words: subjectivity, antiquity, text, knowledge, power, discourse.